

Knowledge of Mor Lam Klon Reflecting Isan People's Way of Life

Pitsanupong Srisakkayawarangkun^{*}

(Received Date: September 15, 2022, Revised Date: November 1, 2022, Accepted Date: November 2, 2022)

Abstract

The research aimed to study the knowledge of Mor Lum Klon that reflected the Isan people's way of life. Mor Lum Klon has existed and developed in the Isan region for a long time and played a significant role as a political medium via the Lum Klong performance in the Isan region. This qualitative research applied the Iceberg Model as the research framework to analyze the knowledge development of Mor Lum Klon. Data were collected from the historical documents and related Klong Lum, an interview with six Mor Lum Klon about the relevant aspects to Mor Lum Klon's knowledge. Research results illustrated that the understanding of Mor Lum Klon was very influential on the thoughts of local people in the Isan region. Moreover, it has played a significant role in communication in Thai society as a medium to entertain and communicate information, reflect on the way of life, and record the local people's behavior via the Klong Lum in the performance until the present, in terms of social dimension consisting of the living, politics, public health, education, and culture which involved the traditions, rites, religions, and beliefs. It could also develop the views of the local people, which exhibited the communication efficiency of Mor Lum Klon that affected the perception, concepts, and beliefs of the Isan audiences. Furthermore, it highlighted the knowledge of Mor Lum Klong that reflected the Isan people's way of life.

Keywords: Knowledge, Mor Lum Klong, Way of life, Isan people

---

^{*} Doctor of Philosophy in Culture, Fine Arts and Design Research Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University

องค์ความรู้ของหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน

พิศณงค์ ศรีศากยวรารังกูร*

(วันรับบทความ: 15 กันยายน 2565/ วันแก้ไขบทความ: 1 พฤศจิกายน 2565/ วันตอบรับบทความ: 2 พฤศจิกายน 2565)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาที่มาของแหล่งความรู้ของหมอลำกลอนและเพื่อศึกษาภาพสะท้อนสังคมอีสานผ่านหมอลำกลอน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกต และการสัมภาษณ์ มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์การพัฒนาร่ององค์ความรู้ของหมอลำกลอน และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และกลอนลำที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ของหมอลำกลอน ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอนมีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดของคนในท้องถิ่นอีสานและในสังคมไทย มีบทบาทในการสื่อสาร ทำหน้าที่เป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อให้ความบันเทิงประกอบกับสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ สะท้อนวิถีชีวิต และบันทึกพฤติกรรมของคนในท้องถิ่นผ่านบทกลอนลำในการแสดงลำกลอนมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ทั้งด้านสังคมที่ประกอบไปด้วยการดำรงชีวิต การเมือง สาธารณสุข การศึกษา และด้านวัฒนธรรม ที่ประกอบไปด้วย ด้านประเพณี พิธีกรรม ศาสนา ความเชื่อ ตลอดจนยังสามารถสร้างกระแสความเชื่อให้กับคนในท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพด้านการสื่อสารของหมอลำกลอน ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และเกิดแนวความคิด ความเชื่อในด้านต่าง ๆ ต่อผู้ฟังในท้องถิ่นอีสานและชี้ให้เห็นถึงองค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่สามารถสะท้อนวิถีชีวิตของคนอีสาน

คำหลัก: องค์ความรู้, หมอลำกลอน, วิถีชีวิต, ชาวอีสาน

* นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาวิจัยวัฒนธรรม ศิลปกรรมและการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

หมอลำกลอน เป็นสื่อการแสดงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างยาวนานของชาวอีสาน โดยที่หมอลำกลอนเป็นสื่อพื้นบ้านโดยได้นำเอา วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สิ่งที่ควรปฏิบัติ ภูมิปัญญา ตลอดจนการประกอบอาชีพ กฎเกณฑ์ข้อห้ามต่าง ๆ มาสะท้อนผสมผสานลงไปเพื่อใช้เป็นสื่อผ่านการแสดงที่สามารถจะสื่อสารให้เข้าถึงผู้คนในชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง การแสดงหมอลำกลอนไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังแฝงจุดมุ่งหมายอันเป็นประโยชน์อื่นด้วย เช่น เพื่อให้ความรู้ ชี้แจง บรรยาย ตักเตือน หรือชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันทั้งเพื่อสั่งสอน หมอลำกลอนจึงถือว่าเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีคุณภาพ และเป็นมรดกทางภูมิปัญญาอันล้ำค่าที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความงามทางประเพณีและวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของ ชุมชน ตลอดจนได้รับการเอาใจใส่อย่างจริงจังมากขึ้น การนี้นับว่าเป็นสิ่งยืนยันถึงความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้านและสื่อพื้นบ้าน ไปโดยปริยาย รวมถึงมีการนำเอาหมอลำกลอนที่ทำหน้าที่สื่อพื้นบ้านโดยการนำเอาองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ มาใช้ในการสื่อสารผ่านการแสดง

การสื่อสารของหมอลำกลอนนั้น เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการ แสดงทัศนคติ ความคิดเห็น รวมทั้งสามารถสื่อสารแลกเปลี่ยนได้ในหลายรูปแบบ เพื่อให้เข้าถึงประชาชนได้อย่างใกล้ชิด จึงมีการนำเอาเทคนิควิธีการต่าง ๆ มาสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนในท้องถิ่น สำหรับในภาคอีสานก็มีการนำเอา ศิลปะพื้นบ้านหมอลำกลอน ที่ผู้คนในท้องถิ่นให้การ ยอมรับ ว่าหมอลำกลอนเป็นผู้รู้ และ เป็นสื่อประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นที่มีคุณภาพ

หมอลำกลอน เป็นศิลปะการแสดงที่มีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นสื่อเพื่อสื่อสารกับชาวภาคอีสานซึ่งหมอลำกลอนจัดว่าเป็นนักแสดงที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ ภูมิปัญญา มีทักษะเป็นปราชญ์ท้องถิ่นที่รอบรู้และทรงความรู้ ในด้านต่าง ๆ เพราะนอกจากหมอลำจะให้ ความบันเทิงแล้ว ยังให้ความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ผู้ฟัง เช่น การให้ความรู้และการดำเนินชีวิตในสังคม ส่วนทางอ้อม คือ การใช้เป็นสื่อในการอบรม สั่งสอน โดยแทรกคำสอน ความเชื่อ ค่านิยม และกฎเกณฑ์ในสังคมที่ควรปฏิบัติ หมอลำกลอนเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ให้ความรู้และความบันเทิง เป็นสื่อในการ สื่อสารความเชื่อต่าง ๆ และสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งมีงานวิจัยของ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ได้ศึกษาบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ ผลการวิจัยพบว่า ในหมู่ชาวอีสานที่สื่อสารกัน ด้วยภาษาถิ่นอีสาน หมอลำมีบทบาทสำคัญอยู่สองประการคือ บทบาทด้านมหรสพคือให้ความบันเทิง และบทบาทด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ

หมอลำกลอนได้ถูกขนานนามว่าเป็นผู้ทรงความรู้สามารถสื่อสารความรู้ต่าง ๆ ไปสู่สังคม รวมไปถึงการเข้ามามีบทบาทและทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงประชาสัมพันธ์ ในสังคมชุมชนชาวอีสานตลอดมา (นนท์ พลาวัน, 2550) หมอลำได้ครองหัวใจและเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน นอกจากจะมีทักษะการแสดง ที่งดงามแล้ว ยังด้านบทกลอนยังสอดแทรกเนื้อหาให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน ได้ผ่อนคลาย ในบริบทของชุมชนท้องถิ่น หมอลำกลอนได้เข้าไปทำหน้าที่ในการแสดงทั้งสื่อสารข้อมูลข่าวสารและเพื่อความบันเทิงประกอบเป็นมหรสพที่มีคุณภาพ

ดังนั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันหมอลำกลอนได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย มีการถ่ายทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งมีการแสดงแนวความคิดอุดมการณ์ตลอดจนสะท้อนมุมมองความคิด วิถีชีวิตตลอดจนมีบทบาท ทั้งทางด้านสังคมรวมถึงด้านการเมืองในยุคต่าง ๆ มาโดยตลอดแทบทุกรัฐบาล จึงสะท้อนให้เห็นว่าเป็นสื่อที่มีคุณภาพ มีอิทธิพล ต่อความรู้สึกนึกคิดและสามารถที่จะดึงดูดความสนใจจากผู้คนชาวอีสานให้เห็นตามและคล้อยตามในองค์ความรู้นั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้มีการนำเอาหมอลำกลอนมาเป็น กระบอกเสียง ประชาสัมพันธ์ วรรณคดี หาเสียง ชวนเชื่อ ตลอดจนการเผยแพร่อุดมการณ์และนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล รวมทั้งออกมาให้ความเห็นทั้งเห็นด้วยและเห็นต่าง สอดแทรกผ่านองค์ความรู้ในบทบาทการแสดง

จากที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า หมอลำกลอนเข้ามาเป็นตัวกลางของการสื่อสารองค์ความรู้ ในท้องถิ่นอีสาน เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ นโยบาย ปรัชญาการณ เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งสะท้อน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ความรู้สึกนึกคิดหรือแม้แต่เป็นสื่อบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของคนในสังคม ชุมชน ซึ่งเป็นที่ยอมรับในสังคมชาวอีสาน ตั้งแต่อดีตที่หมอลำเข้ามาและเป็นที่นิยมในสังคมไทย จนถึงปัจจุบัน โดยหมอลำกลอนจะสะท้อนโลกทัศน์ทางการเมือง วิถีชีวิต สังคม ความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด ผ่านคำร้องของกลอนลำ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทางความคิดเพื่อสร้างความรู้ ความเห็นให้กับผู้คนในท้องถิ่น อิทธิพลเหล่านี้มีผลต่อ ทักษะ การตัดสินใจ ความเชื่อ ตลอดจน แนวความคิด ของประชาชนชาวอีสานผ่านองค์ความรู้ต่าง ๆ เรื่อยมา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาที่มาของแหล่งความรู้ของหมอลำกลอน
2. เพื่อศึกษาภาพสะท้อนสังคมอีสานผ่านหมอลำกลอน

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีการกำหนดประเด็นคำถามไว้อย่างแน่นอนใช้สำหรับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องเท่านั้น เมื่อได้ข้อมูลแล้วจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ
2. แบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ใช้สัมภาษณ์แบบเจาะลึก ไม่จำกัดคำตอบ ใช้สำหรับกลุ่มผู้รู้และผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อมูลกว้างขวางและหลากหลาย ครอบคลุมประเด็นตั้งแต่ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ตั้ง สภาพทั่วไป ปัญหา และกระบวนการ แนวทางในการแก้ไขปัญหา การจัดการองค์ความรู้ของหมอลำกลอน

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาการจัดการองค์ความรู้ของหมอลำกลอนภาคอีสาน ผู้วิจัย คือ หมอลำกลอน และผู้ที่เคยเป็นหมอลำกลอนที่มีชื่อเสียงทั่วภาคอีสาน เป็นจำนวน 6 คน โดยผู้วิจัย ใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมาย คือการเลือกแบบเจาะจง ซึ่งเป็นวิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมาย ที่นิยมใช้กันมากที่สุด โดยกำหนดเป็นเกณฑ์คุณสมบัติ ว่าเป็นผู้รู้ มีความเข้าใจ มีประสบการณ์ สามารถให้ความรู้ได้ลึกซึ้งที่สุด คือหมอลำกลอน และผู้ที่เคยเป็นหมอลำกลอนที่มีชื่อเสียง ทั่วภาคอีสานและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เกณฑ์การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1. เป็นหมอลำกลอนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วและได้รับการยอมรับ
2. เป็นหมอลำกลอนที่เลือกจากกลุ่มหรือสมาคมหมอลำภาคอีสานและจังหวัดต่าง ๆ ที่มีการรวมตัวกันจัดตั้งอย่างเป็นรูปธรรมและมีการขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือสมาคมนั้น ๆ
3. เป็นหมอลำกลอนที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป และอายุการเป็นศิลปินหมอลำกลอนตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นการศึกษาจากเอกสารที่บันทึกเอาไว้ในประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง โดยค้นคว้า จากเอกสาร ตำราทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ บทความวิจัย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ของหมอลำกลอน รวมทั้งการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทางอินเทอร์เน็ต
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการจัดกระทำข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์จากองค์ความรู้ของหมอลำกลอน กลอนลำและ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์เพื่อที่จะได้นำมาสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะในการวิจัย

ผลการวิจัย

ความเป็นมาของหมอลำและหมอลำกลอน

ภาคอีสานมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันภาคอีสานมีทั้งสิ้น 20 จังหวัด และมีอาณาเขตพรมแดนติดต่อกับหลายชาติ ภาคอีสานจึงหลายเผ่าพันธุ์ที่อาศัยอยู่รวมกัน โดย มีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง วัฒนธรรมความเชื่อ ธรรมเนียมปฏิบัติ อันเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ซึ่งเกิดจากความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากหลายชนเผ่าที่มาอาศัยอยู่รวมกันกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วภาค เกิดมีอาหารการกิน มีอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้พื้นเมืองประจำถิ่น รวมทั้งมีภาษาพูดอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งภาษาพูดจะมีสำเนียงแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งสำเนียงภาษาของแต่ละท้องถิ่นจะมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองสืบมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยความเชื่อของชาวภาคอีสาน มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เน้นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เครือญาติอยู่ร่วมกันฉันพี่น้อง พี่พวาคือกัน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541) ได้ศึกษาชุมชนในภาคอีสาน มีอุดมการณ์ที่เน้นความเป็นพี่น้องแบบสังคมโคตรวงศ์อยู่ร่วมกันอย่างพี่น้อง พี่พวาคือกันและกัน ชุมชนยังรักษาความคิด ความเชื่อ การนับถือผีของชุมชนอย่างเหนียวแน่น และการนับถือผีนั้นเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่อยู่เหนืออำนาจการควบคุมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มนุษย์มีความผูกพันกันและได้แสดง

พฤติกรรมร่วมกันเกิดเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี ซึ่งหากมันเกิดขึ้นด้วยความเชื่อมั่นและศรัทธา ที่ทำให้เกิดดุลยภาพในสังคมระดับชาวบ้าน และในสังคมของชาวอีสาน ผีแถนและผีปอบาเป็นคติ ความเชื่อของสังคมโคตรวงศ์ที่นับถือความเป็นพี่เป็นน้อง ตลอดจนมีวิถีชีวิตตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันในสังคมชุมชน ครอบครัว เช่น ฮีต 12 คือประเพณี 12 เดือน ครอง 14 คือแนวทางการปฏิบัติในการดำรงชีวิต 14 อย่าง ที่ยึดถือสืบทอดกันมา เห็นได้จาก อาจารย์สุภณ สมจิตรศรีปัญญา (2536) กล่าวว่า ชาวอีสานมีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อหลายอย่าง เชื่อผีसांगเทวดา เคารพเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ เชื่อในศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ จึงมีการประกอบพิธีที่หมุนเวียนกันภายใน 12 เดือน เพื่อเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน จึงเรียกฮีต 12 ส่วนครอง 14 นั่นคือ ข้อควรปฏิบัติ 14 อย่างที่ควรปฏิบัติต่อกันและกันทั้ง ชาวบ้าน ผู้นำหรือผู้ปกครอง ชุมชน พระสงฆ์

ดังนั้นความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ในสังคมชุมชนอีสาน มีวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาทั้งเทศกาลงานบุญประจำเดือน ประจำปี ทำกันขึ้นทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ก็ได้มีการนำเอาการเล่นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน มาเป็นมหรสพเพื่อสมโภชในงาน เพื่อเป็นสื่อ ทั้งให้ความรู้ความบันเทิงและความสนุกสนาน ประกอบในเทศกาลงานบุญนั้น ๆ ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงอันทรงคุณค่า และได้รับความนิยม ในหมู่คนอีสานในด้านการเป็นมหรสพพื้นบ้านมาช้านานก็คือ “หมอลำ”

หมอลำ

หมอลำจัดเป็นสื่อทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีสานที่ทำหน้าที่เป็นสื่อในการให้ความรู้และความบันเทิงประกอบกันไปซึ่งเรียกว่า สื่อพื้นบ้าน หรือเรียกอีกอย่างว่า สื่อประเพณี เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอีสาน ที่ได้มีการสะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ ปรัชญา ความนึกคิดของชาวอีสานได้อย่างใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด เนื่องจากเป็นผลผลิตทางความคิดที่ผ่านกระบวนการกลั่นกรองมาแล้วในหลายระดับ ทั้งนี้หมอลำได้นำเอาองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ทั้งความเห็นความเชื่อ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สิ่งที่ต้องประพฤติควรปฏิบัติ การประกอบอาชีพ ข้อห้ามกฎเกณฑ์ มาผสมผสานลงไปในกลอนลำ ซึ่งมีได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่มีจุดหมายอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น เพื่ออบรมสั่งสอน แนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิต การประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในทำนองคลองธรรม หรือแม้แต่การให้ความรู้เพื่อให้สามารถนำไปแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี จึงนับว่าหมอลำเป็นมรดกทางภูมิปัญญาล้ำค่าและสามารถสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่งดงามในแง่มุมต่าง ๆ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) โดยความหมายของ หมอลำ นั้นจะประกอบไปด้วยคำ 2 คำ คือคำว่า “หมอ” กับคำว่า “ลำ” คำว่า “หมอ” หมายถึง ผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง ส่วนความหมายของคำว่า “ลำ” มีความหมายสองประการ คือเป็นชื่อของเรื่อง และเป็นชื่อของการขับร้องหรือการลำ เช่น เรื่องนกจอกน้อย เรื่อง ท้าวกำกาดำ เรื่องชูลุนางอ้าว เป็นต้น เรื่องเหล่านี้โบราณแต่งไว้เป็นกลอน ซึ่งเรียกว่ากลอนลำ อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงการขับร้อง หรือการลำ รวมถึงการนำเอาเรื่องในวรรณคดีอีสานมา ขับร้อง หรือมาลำ เรียกว่า ลำ ดังนั้น หมอลำ จึงหมายถึง ผู้เชี่ยวชาญด้านการลำ และหมอลำเป็นชื่อของการแสดงในภาคอีสานแขนงหนึ่ง ซึ่ง อาจารย์จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528)

ได้ให้ความหมายของหมอลำ ตามความเข้าใจของคนอีสาน มีความหมายอยู่ 2 ประการ คือ หมอลำ หมายถึง การขับลำนำด้วยภาษาถิ่นอีสานประกอบเสียงดนตรีพื้นบ้านคือแคน หมอลำ หมายถึง ผู้มีความชำนาญในการขับลำนำด้วยภาษาถิ่นอีสานประกอบเสียงดนตรีพื้นบ้าน การกำเนิดขึ้นของหมอลำนั้น อาจารย์สุจิตต์ วงเทศ(2532) ได้กล่าวถึงประวัติของหมอลำแคนไว้ว่า มีหลักฐานปรากฏประมาณ 3000 ปีมาแล้ว จากการขุดพบขวานสำริดของวัฒนธรรมดองซอนในเวียดนามเหนือ เมื่อพิจารณา จากประเพณี ท่ารำ ลักษณะของคนแล้วน่าจะเป็นคนตระกูลไทย-ลาว ซึ่งเดิมเป็นชาวบ้านในชนเผ่าเดียวกัน มีวิถีชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุข การเต้นระบำ รำฟ้อน เข้าทรง ผีฟ้ารักษาโรค ประเพณีรวมกลุ่มกันฟ้อนระบำรำเต้น เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน การแสดงหมอลำนั้น มีอยู่หลายสาขา ซึ่งจัดเป็นประเภท มีอยู่ 2 ประเภท หมอลำที่แสดงเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม เช่นหมอลำผีฟ้า หมอลำทรง หมอลำธรรม เป็นหมอลำที่เกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และหมอลำที่แสดงเพื่อความบันเทิง ได้แก่หมอลำพื้น หมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่องโดยที่การแสดงเป็นการเล่าเรื่อง และมีผู้แสดงหลายคน และหมอลำกลอน

หมอลำกลอน

หมอลำกลอนโดยข้อสันนิษฐานน่าจะมีพัฒนาการมาจาก ทั้งหมอลำผีฟ้าและหมอลำพื้น ซึ่งน่าจะเป็นพื้นฐานของหมอลำกลอน เพราะมีการใช้แคนเป็นดนตรีประกอบไม่ต่างกัน ซึ่งในสมัยโบราณ พัฒนาการเริ่มแรกน่าจะ เริ่มจากการเล่านิทาน ที่เรกนั่งเล่า ต่อมายืนเล่า ออกท่าที่ประกอบ เริ่มมีการใส่เสียงสูงต่ำ ต่อมาจึงนำดนตรีมาประกอบเพื่อความสนุกสนาน จนเกิดเป็นลำพื้น ที่เรกลำคนเดียวต่อมาเริ่มแสดงสองคน เริ่มมีการผูกเรื่องเขียนบทกลอนตอบโต้จนกลายเป็น “หมอลำกลอน” และมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน หมอลำกลอนจึงเป็นนักแสดงพื้นบ้านอีสาน ที่มีความเชี่ยวชาญ ด้านบทกลอนลำ ที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ต่าง ๆ ผ่านการฝึกฝน จนเกิดทักษะในการแสดง การขับร้องบทกลอน การใช้เสียง จังหวะ ทำนอง หรือเรียกอีกอย่างว่าหมอลำคู่ คือ ชายหนึ่ง หญิงหนึ่ง มีการใช้แคนเป็นดนตรีประกอบ มีหมอแคนเป็นผู้เป่าประสานเสียงลำ ผ่านการแสดงที่เรียกว่า ลำกลอน ดังที่อาจารย์ปรีชา พินทอง (2528) ได้ให้ความสำคัญของหมอลำว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญในการเล่าเรื่องราวต่าง ๆ และเป็นผู้ที่ท่องจำเอาบทกลอนหรือคำร้องมาเล่า และได้กล่าวถึง ประวัติของหมอลำไว้ว่า เริ่มจากการเล่านิทาน เริ่มเรกนั่งเล่า ต่อมายืนเล่า ออกท่าที่ประกอบ ก็มีการออกเสียงสูงๆต่ำ ๆ ต่อมาเพื่อความสนุกจึงนำเครื่องดนตรีมาประกอบ ศิริวรรณ วิทยามาลา (2532) ได้ศึกษาและ กล่าวถึง หมอลำกลอน ไว้ว่า “หมอลำกลอน” การลำโดยทั่วไป เน้นการประชันกลอนโต้ตอบกันเป็นหลัก ดังนั้น “ลำกลอน” จึงเป็นชื่อของการแสดงหมอลำ ที่มีผู้แสดง 2 คน คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ลักษณะการแสดง มีการเกี่ยวพาราสี ได้ว่าที่ ประชันความรู้ การแสดงแ่งคิด ทศนะ ผ่านบท “กลอนลำ” มีแคนเป็นดนตรีประกอบ ในส่วน “กลอนลำ” เป็นบทกลอนสำนวนภาษาอีสาน ที่เป็นผลผลิตทางความคิดของผู้แต่งกลอนลำ ซึ่งมีลักษณะเป็นกลอนกาพย์ร่ายยาว มีสัมผัสคล้องจองระหว่างวรรค มีเนื้อหาสาระในบทกลอน ที่ผู้แต่งจะผูกเรื่องราวหรือสอดแทรก องค์ความรู้ ทศนะ แ่งคิด เพื่อให้หมอลำนำไปใช้สื่อสาร ในการแสดง ดังที่ อาจารย์พรศิริ ศรีธรรมาพิภพ(2521) ได้ให้ความหมายว่า กลอนลำ หมายถึง กลอนที่ หมอลำใช้ร้อยกรองนิทานหรือนิยายเพื่อนำไปขับลำนำ ข้อแตกต่างจากกลอนอ่าน คือ กลอนลำ

ไม่นิยมเสริมคำเสริม คำสร้อย แต่เคร่งครัดในระหว่างวรรค อาจารย์รัตริศรีวิไล บงสิทธิพร (2544) ได้กล่าวถึง การแต่งกลอนลำให้มีสุนทรียภาพ ในกลอนลำของหมอลำมีอยู่ สามด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา ด้านรูปแบบและฉันทลักษณ์ ด้านศิลปะในการใช้ถ้อยคำที่มีสุนทรียภาพ

ดังนั้นจึงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของหมอลำกลอนอันเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน หรือเป็นประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นอีสานที่มีคุณภาพและถือได้ว่าเป็นผู้ทรงความรู้และมีความสามารถ เป็นผู้รอบรู้ เป็นที่ยอมรับของสังคมคนอีสาน ที่สะท้อนวิถีชีวิต กล่อมเกลาสังคมได้เป็นอย่างดี ได้รับการยอมรับและมีการว่าจ้างให้ไปแสดงอย่างต่อเนื่อง ทั้งยังมีบทบาทหลายอย่างในการจรรโลง และขับเคลื่อนสังคม ทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่หลายฝ่ายให้ความสนใจและให้ความสำคัญว่าเป็น สื่อพื้นบ้านที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้สู่ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีทั้งในด้านการให้ความบันเทิงและให้ความรู้ ตลอดจนเป็นสื่อในการสืบทอดวัฒนธรรม และจารีตประเพณี จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528) ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและอิทธิพลของหมอลำกลอนที่มีต่อ สังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ ผลการวิจัยพบว่า ในผู้คนชาวอีสานที่ใช้ภาษาอีสานสื่อสารกันนั้น หมอลำมีบทบาทสำคัญอยู่สองประการคือ บทบาทด้านพิธีกรรมและบทบาทด้าน มหรสพ ซึ่งในองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดอันเป็นพื้นฐานที่หมอลำกลอนทุกคนต้องมี คือ “องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่นำไปใช้สื่อสารในการแสดง” ที่ประกอบไปด้วยกลอนลำ ทั้งคดีโลก ทางคดีธรรม หักมุม (ตลกโปกฮา) ตลอดจนทักษะต่าง ๆ ในการแสดง การฟ้อน เทคนิคต่าง ๆ จังหวะส่วงวด ท่วงทำนอง สิ่งเหล่านี้ จัดเป็นองค์ความรู้ของหมอลำกลอน

องค์ความรู้ของหมอลำกลอน

ความหมายองค์ความรู้ของหมอลำกลอน

หมอลำกลอน จัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ เป็นผู้ที่มีปัญญาไหวพริบ ทั้งมีบทบาทการแสดงที่มีความน่าสนใจและมีการสื่อสารออกสู่ชุมชนได้อย่างน่าเชื่อถือ จนได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์แห่งภูมิปัญญา เป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ เป็นผู้ทรงความรู้ สามารถถ่ายทอดความรู้ที่มีผ่านทั้งบทบาทการแสดงและการสื่อสารในบทกลอนลำได้เป็นอย่างดี และได้รับการยอมรับจากผู้คนในสังคม ซึ่งหมอลำกลอนจำเป็นต้องมีองค์ความรู้ต่าง ๆ ให้รอบด้าน ดังนั้นความหมายของ องค์ความรู้ของหมอลำกลอน จะเห็นได้ จากบทสัมภาษณ์จากบรมครูหมอลำ กลอนดังต่อไปนี้ (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำ กลอน คือ ความรู้ในกลอนลำ ที่ต้องศึกษาท่องจำให้หลากหลายเนื้อหาตลอดจนสาระความรู้ รอบด้านเพื่อนำไปใช้แสดง และ ความรู้ในบทบาท ท่าที่ จังหวะ ส่วงวด ด้านการแสดง (หมอลำ จ้างง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ สิ่งที่หมอลำกลอน นำไปใช้ในการสื่อสารผ่านการแสดง ซึ่งหมอลำกลอนทุกคนต้องมี และต้องให้มีให้รอบด้าน ทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งที่เป็นกลอนลำ และสาระความรู้ในการอธิบายในกลอนลำ ให้คนฟังเข้าใจ ตลอดจนความรู้ด้านท่าทางประกอบ เพื่อที่จะสามารถนำไปแสดงถ่ายทอด ให้คนฟังเข้าใจได้ (หมอลำอ่อนศรี ธีรรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ ความรู้ผ่านกลอนลำที่ต้องท่องจำ ซึ่งประกอบไปด้วยเนื้อหาสาระ เรื่องราวต่าง ๆ ที่หมอลำ กลอนนำไปใช้สื่อสารในการแสดง และทั้งที่เป็นบทบาทท่าที่ ประกอบในการแสดง รวมทั้งความรู้อื่น ๆ

ที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางโลกและทางธรรม(หมอลำบุญเรือง วรวัตร, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ ความรู้ที่มีในกลอนลำและนอกกลอนลำ และความรู้เชิงบทบาทและวิธีการแสดงในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งลีลา ท่าทาง อันเป็นสิ่งที่หมอลำกลอนทุกคนต้องมีสำหรับนำไปใช้สื่อสารในการแสดงทั้งเพื่อให้ความรู้และความบันเทิงกับคนฟัง (หมอลำกฤษณา บุญแสน, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ สิ่งที่หมอลำกลอนเรียนรู้มาทั้งจากครูบาอาจารย์และศึกษาค้นคว้าฝึกหัดด้วยตัวเอง ซึ่งประกอบไปด้วย ความรู้ในตัว และความรู้รอบตัว ความรู้ในตัวคือพรสวรรค์ อันเกิดจากความสนใจ การฝึกหัดการฝึกฝน จนเกิดเป็นความเชี่ยวชาญ ความรู้รอบตัวคือพรแสวง เป็นสิ่งที่หมอลำกลอนจะต้องออกศึกษาค้นคว้า หาความรู้เรื่องราวต่าง ๆ ที่นำไปใช้ในการแสดง เช่น บทกลอนลำเนื้อหาในเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม และการนำเอาสิ่งต่าง ๆ มาประยุกต์ให้มีสีสันต่อการแสดง ที่หมอลำกลอนต้องหามาเพื่อท่องจำ ให้มีรอบด้าน

เห็นได้จากเหตุและผลดังกล่าวข้างต้นนั้น องค์ความรู้ของหมอลำกลอน คือ ความรู้หรือสิ่งที่หมอลำกลอนนำไปใช้สื่อสารในการแสดง ซึ่งหมอลำกลอนทุกคนต้องมีองค์ความรู้ อันเป็นพื้นฐาน โดยที่องค์ความรู้ต่าง ๆ นั้นหมอลำกลอนได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้มาจากครูบาอาจารย์ของแต่ละคน ผ่านการท่องจำ ฝึกฝนให้เกิดความเชี่ยวชาญ ซึ่งองค์ความรู้ของหมอลำกลอนนั้นประกอบไปด้วย องค์ความรู้ทางโลก ทางธรรมที่นำเสนอผ่าน กลอนลำเนื้อหาสาระเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนทักษะ ที่ใช้ในการแสดง ที่ประกอบไปด้วย การใช้เสียง จังหวะส่วงวด ท่วงทำนอง เคล็ดลี้ลับต่าง ๆ รูปแบบการถ่ายทอด การแต่งกาย จรรยาบรรณ วิธีการนำเสนอ วิธีการพูด รวมทั้งวิธีการประยุกต์นำเอาศาสตร์และองค์ความรู้แขนงต่าง ๆ มาใช้ในการแสดงลำกลอน

ความเป็นมาขององค์ความรู้ของหมอลำกลอน

องค์ความรู้ของหมอลำกลอนจัดได้ว่าเป็นสหวิชาการที่รวมเอา องค์ความรู้ต่าง ๆ มาสร้างขึ้นสำหรับนำไปใช้ในการแสดง ผ่านกระบวนการประพันธ์เรื่องราวเนื้อหาสาระข้อมูลต่าง ๆ หรือแต่งขึ้นเป็นบทกลอน มาท่องจำ ตลอดจนการฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ให้มีความเชี่ยวชาญและต้องมียุทธวิธีในการนำเสนอให้มีความน่าสนใจและดึงดูดผู้ฟังผู้ชมให้ชื่นชอบและติดตามผลงาน ซึ่งองค์ความรู้ต่าง ๆ ของหมอลำกลอนนั้น มีที่มาและมีความเป็นมาอย่างไรนั้น เห็นได้จากบทสัมภาษณ์จากบรมครูหมอลำกลอนดังต่อไปนี้ (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน มีความเป็นมาจากครูบาอาจารย์ผู้สอนลำ ผู้แต่งกลอนลำ และจากที่เรียนรู้มาจากแหล่งต่าง ๆ ที่สามารถจะนำไปใช้ในการแสดงได้ ทั้งเคล็ดการแสดง การถ่ายทอดต่าง ๆ ให้มีความน่าสนใจ รวมทั้งสิ่งที่ฝึกฝนเรียนรู้ในด้านการปฏิบัติบทบาทการแสดง (หมอลำจำนง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน มีความเป็นมาจากการเรียนรู้ ท่องจำ ฝึกฝน จนมีความชำนาญ ทั้งจากที่เรียนรู้เอามาจากครูบาอาจารย์ที่สืบทอดมา และฝึกฝนให้และจากผู้แต่งกลอนลำ (หมอลำอ่อนศรี ธวัชรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน มีความเป็นมาจากการเรียนรู้ การท่องจำกลอนลำ การฝึกฝนบทบาท ท่าทีในการแสดง การเสาะแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ เพื่อมาประยุกต์ใช้ในการแสดงลำกลอน รวมทั้งความรู้พื้นฐานที่ได้รับการสืบทอดจากครูบาอาจารย์ (หมอลำสุวรรณ บัวนาถ, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ของหมอลำกลอน มีความเป็นมาจาก ผู้แต่งกลอนลำ กับครูบาอาจารย์ ประสิทธิ์ประสาทมา และการเรียนรู้ฝึกฝน

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนั้น องค์ความรู้ของหมอลำกลอนมีที่มา ทั้งได้รับการสืบทอด และเรียนรู้มาจากครูบาอาจารย์ และจากผู้ประพันธ์กลอนลำ ผ่านทักษะการท่องจำหรือจดจำ บทกลอนลำที่หลากหลายเนื้อหาสาระเรื่องราว และจากการเรียนรู้ฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ในการแสดง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างศิลปินหมอลำกลอนด้วยกันขณะแสดง ตลอดจนเกิดจากการประยุกต์ นำเอาองค์ความรู้และศิลปะแขนงต่าง ๆ รวมถึงสิ่งต่าง ๆ มาใช้ในการแสดง รวมทั้งการศึกษาค้นคว้า เพิ่มเติมความรู้ให้มีสาระความรู้ที่ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ อันเป็นแหล่งที่มาขององค์ความรู้ของ หมอลำกลอน

ความสำคัญขององค์ความรู้ของหมอลำกลอน

องค์ความรู้ของหมอลำกลอน เป็นความรู้ที่หมอลำกลอนใช้ถ่ายทอดสำหรับการแสดง อันประกอบไปด้วยเนื้อหาสาระเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำเสนอผ่านบทบาทการแสดงหมอลำกลอน ซึ่งมีที่มาจากการถ่ายทอดของครูบาอาจารย์ของหมอลำกลอนแต่ละคนและหมอลำกลอนมาศึกษา เรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตัวเองและฝึกฝนทักษะต่าง ๆ จนเกิดความเชี่ยวชาญ และนำไปใช้สื่อสารได้อย่างดี และน่าสนใจ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้ที่หมอลำกลอนต้องมี เห็นได้จาก บทสัมภาษณ์จากบรมครูหมอลำกลอนดังต่อไปนี้ (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่หมอลำกลอนเรียนรู้มา ทั้งจากกลอนลำที่ท่องจำมาเป็น 100-200 กลอน รวมทั้งหลักโลกและหลักธรรม ทั้งผ่านการฝึกฝนบทบาทการแสดง ทั้งองค์ความรู้ด้านการแต่งกาย การประยุกต์นำองค์ความรู้ต่าง ๆ มาใช้ในการแสดง มีความสำคัญมาก ถ้าหมอลำกลอนไม่มี องค์ความรู้เหล่านี้ก็จะไม่ได้รับการยอมรับทั้งจากแวดวงศิลปินด้วยกันเอง และผู้ฟัง (หมอลำจางง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า ความสำคัญขององค์ความรู้ที่หมอลำกลอนต้องมีนั้น สำคัญมาก ไม่มีความรู้ก็จะได้ไม่เป็หมอลำกลอน หรือชี้แจงท่องกลอนลำห้้นหาความรู้ก็จะตามไม่ทันเพื่อนฝูง ในวงการลำกลอน เพราะหมอลำกลอนได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ทรงความรู้รอบรู้ในด้านต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม และมีบทบาททางสังคมที่น่าสนใจ การสื่อสารต่าง ๆ ผ่านการแสดงได้อย่าง น่าเชื่อถือ สามารถสะท้อนสิ่งต่าง ๆ ให้คนฟังได้รับรู้ผ่านการแสดงได้อย่างน่าสนใจ ความรู้ต่าง ๆ จึงจำเป็นอย่างมาก คือ กลอนลำว่า “เป็นหมอลำบ่มีกลอนเขาสิว่าหมอลำโง่ เขาโง่ถามตอบบ่ได้ ผัยสีย่องว่าดี” (หมอลำอ่อนศรี ธวีรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เรียน กับฝึกฝนมาสำคัญมากไม่มีความรู้ก็เป็นหมอลำกลอนไม่ได้ เพราะเวลาลำเวลาแสดงต้องมีการ “แข่งกลอน สอนวาท” แข่งขันความรู้ แข่งขันบทบาททำที่ต่าง ๆ มีการถาม-ตอบ กันขายหญิง ในการแสดง ซึ่งความรู้จึงเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการเป็นหมอลำกลอน (หมอลำสุวรรณ บัวนาค, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่าองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นหมอลำกลอน เพราะผู้คนในสังคมอีสานยกย่องว่าหมอลำกลอนเป็นปราชญ์แห่งภูมิปัญญา เป็นผู้มีความรู้ความรอบรู้ในหลายๆด้านทั้งทางโลกและทางธรรม สะท้อนวิถีชีวิต บทบาทต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตในสังคม เป็นต้นแบบทางวัฒนธรรม สื่อสารให้คนในสังคมได้รับรู้ผ่านการแสดง และที่สำคัญคือต้องมีความรู้ ให้รอดพ้นจากการท่องกลอนลำ ศึกษาหาความรู้ และฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ด้านบทบาทด้วย ถ้าหมอลำไม่มีกลอนไม่มีความรู้เวลาคู่ลำถามมาก็จะไม่สามารถตอบได้ เพราะหมอลำกลอนคือการแข่งขัน ดังกลอนลำว่าไว้ “คันสิลำตอบโต้หมอลำโง่ย่านเสียหลัก มีกะเปียงกลอนลำแต่เรียบเรียงบ่เป็น

บัดฟังกลอนเขาฮ้าวผัดยีนหาวหน้าหล่า มันบ่ผัดคำว่าหมอลำชาดกระทุ้ครูเจ้าอ่อนเบา บัดว่าลำผัดคือว่า บางประโยคผัดตกเขิน เพิ่นว่าลำบ่สมเงินผู้แต่งกลอนภูมิต้น บัดเขาโง่คิ่นทั้นถามหากลอนได้ให้กล่าว เลยบ่มีบ่อนเว้าคนเผ่ากล่าวขวัญ” (หมอลำกฤษณา บุญแสน, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่าการรู้เป็นสิ่งสำคัญต่อการเป็นหมอลำกลอนอย่างมากที่สุด เพราะหมอลำกลอนได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านการแสดง เป็นผู้ที่มีปัญญารอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีปัญญาไหวพริบ ปฏิภาณโวหาร ตลอดจนการสื่อสารความรู้ข่าวสารต่าง ๆ ผ่านการแสดง สามารถนำความรู้ออกสู่สังคมได้อย่างน่าเชื่อถือ และน่าสนใจ หมอลำกลอนเองก็จำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้ท่องจำกลอนลำให้ได้มาก ๆ และหมั่นเพิ่มเติมฝึกฝนทักษะต่าง ๆ และท่องกลอนลำให้ทันเหตุการณ์ และทันสมัยจะทำให้เวลาแสดงมีความน่าสนใจ นั้นแหละความรู้หรือองค์ความรู้ต่าง ๆ จึงเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่หมอลำกลอนต้องมี

จากเหตุและผลดังกล่าวข้างต้นนั้น ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้ของหมอลำกลอน ว่ามีความสำคัญมาก เพราะองค์ความรู้ต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบที่ใช้สื่อสารในการแสดง เพราะถ้าหมอลำกลอนไม่มีองค์ความรู้ก็ไม่สามารถเป็นนักแสดงลำกลอนได้และจะไม่ได้รับการยอมรับ เพราะหมอลำกลอนได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความรู้รอบด้าน เป็นปราชญ์แห่งภูมิปัญญา ผ่านการฝึกฝนทักษะด้านการแสดงมาอย่างเชี่ยวชาญ และมีความสามารถที่จะนำความรู้ถ่ายทอดสู่ชุมชนผ่านกระแสดงได้อย่างน่าสนใจ องค์ความรู้ของหมอลำกลอนจึงมีความสำคัญและหมอลำกลอนจำเป็นต้องมี

องค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่สะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสาน

หมอลำกลอนจะสะท้อนวิถีชีวิตชาวอีสานในด้านต่าง ๆ ผ่านกลอนลำหรือองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ใช้สื่อสารผ่านการแสดงดังที่ (หมอลำอ่อนสี ธีรรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) กล่าวว่า หมอลำกลอนจะสะท้อนความรู้สึกนึกคิด ของคนชาวอีสาน ทั้งทางโลกและทางธรรม (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนเป็นประชาสัมพันธ์ท้องถิ่น ที่จะสามารถนำเสนอสิ่งต่าง ๆ ผ่านการแสดงออกสู่สังคมได้เป็นอย่างดี(หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) ในองค์ความรู้ของหมอลำกลอนจะสะท้อนความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ของชาวอีสานหรือแม้แต่ในมุมต่าง ๆ หลายๆ ด้านทั้งโลกและธรรม จากความคิดเห็นดังกล่าวของบรมครูหมอลำกลอนจ้างตอนหมอลำกลอนสะท้อนวิถีชีวิตด้านต่าง ๆ ผ่านองค์ความรู้หรือกลอนลำทั้งด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม ดังนี้

สะท้อนด้านการเมือง (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) ในองค์ความรู้ของหมอลำกลอนจะสะท้อนความเห็น มีทั้งเห็นชอบและไม่เห็นชอบแตกต่างกันออกไปตามแต่ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคน (หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะแสดงองค์ความรู้ต่าง ๆ ตามนักการเมืองหรือผู้ขอความอนุเคราะห์ให้ไปแสดงในงานนั้น ๆ ตามประสงค์ของเจ้าภาพ (หมอลำบุญเรือง วรวัตร, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะใช้องค์ความรู้ในการสื่อสารด้านการเมืองไปในทิศทางที่ผู้ว่าจ้างมอบหมายให้ เช่นการหาเสียง การสนับสนุนนโยบาย ตลอดจนการนำเสนอโนบายต่าง ๆ ตามที่ผู้ว่าจ้างให้ไปนำเสนอในงานนั้น ๆ

ด้านสาธารณสุข (หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะสะท้อนองค์ความรู้ต่าง ๆ ในด้านการแพทย์ การรักษาพยาบาล ตามยุคตามสมัย ตามที่ผู้ประสงค์ให้นำเสนอความรู้ในแง่ไหน ๆ (หมอลำสุวรรณ บัวนา, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้ที่หมอลำกลอนนำเสนอในการสาธารณสุข มีทั้งการให้ความรู้ คำแนะนำ วิธีการปฏิบัติตัวให้ถูกต้อง สำหรับการรักษาสุขภาพในขณะนั้น ๆ (หมอลำอ่อนสี ธวัรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) ในด้านสาธารณสุข หมอลำกลอนก็จะนำความรู้ต่าง ๆ ไปเผยแพร่ทั้ง แนวทางการปฏิบัติ ทั้งให้กำลังใจ หรือแม้แต่การสะท้อนความรู้สึกนึกคิดในท่ามกลางภาวะโรคภัยนั้น ๆ

ด้านการศึกษา (หมอลำภุชญา บุญแสน, สัมภาษณ์, 2564) ในองค์ความรู้ของหมอลำกลอนมีทั้งให้ความรู้ คำแนะนำ และการปลูกใจให้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาในทุกเพศทุกวัย (หมอลำละเอียด ดาวอุดรสัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะให้ความรู้ในด้านการศึกษา ทั้งการแนะนำการปฏิบัติตัวปลูกฝังจิตสำนึก ตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น หรือวัยต่าง ๆ ให้มีความกระตือรือร้น ให้มีการศึกษาค้นคว้าหาความรู้อยู่เป็นประจำ (หมอลำสุวรรณ บัวนา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนก็จะให้ความรู้แก่ผู้ฟัง ในด้านการศึกษาคือการแนะนำ ชี้แนะแนวทาง รวมทั้งการนำนโยบายต่าง ๆ มานำเสนอผ่านองค์ความรู้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา

ประเพณีและพิธีกรรม (หมอลำอ่อนสี ธวัรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้ของหมอลำกลอนจะมีการแสดงถึงองค์ความรู้ในแง่ต่าง ๆ เกี่ยวกับความเป็นมาของเทศกาลงานบุญ ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีการยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อให้ความรู้แก่ผู้ฟัง (หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนจะถ่ายทอดประวัติความเป็นมา ผลได้ผลเสียหรือวิธีปฏิบัติของพิธีกรรมหรือประเพณีนั้น ๆ ผ่านบทกลอนลำ (หมอลำบุญเรือง วรวัตร, สัมภาษณ์, 2564) ในการแสดงหมอลำกลอนต้องนำเสนอความรู้เกี่ยวกับงานประเพณีนั้น ๆ เพื่อให้ผู้ฟังได้รู้ถึงความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีหรือพิธีกรรมนั้น ๆ

ศาสนา ความเชื่อ (หมอลำละเอียด ดาวอุดร, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกับศาสนา ความเชื่อเป็นของคู่กัน เพราะหมอลำกลอนก็นำเอาความรู้จากศาสนา ตลอดจนความเชื่อ มานำเสนอผ่านกลอนลำเพื่อเผยแพร่สู่ผู้ฟัง (หมอลำจ้านง ฤาชา, สัมภาษณ์, 2564) หมอลำกลอนนำหลักธรรมทางศาสนาและความเชื่อที่เป็นองค์ความรู้ในกลอนลำมาถ่ายทอดผ่านการแสดงบนเวที ถือเป็นความรู้ที่สำคัญที่สุดเพราะการว่าจ้างไปแสดงนั้นเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้น (หมอลำอ่อนสี ธวัรัตน์, สัมภาษณ์, 2564) องค์ความรู้หลักที่หมอลำกลอนใช้แสดงคือบ้างต้องเกี่ยวข้องกับงานแสดงหรือประเพณีนั้น ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งจากความเชื่อและเป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติสืบมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น องค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่หมอลำกลอนใช้ถ่ายทอดหรือสะท้อนผ่านการแสดงออกสู่สังคมนั้น จะประกอบไปด้วย องค์ความรู้ด้านคติโลก จะสะท้อนองค์ความรู้ผ่านกลอนลำ ในเนื้อหาที่เกี่ยวกับ การใช้ชีวิต วิธีชีวิต แนวทางการดำเนินชีวิต การครองเรือน เชื้อนสามน้ำสี่ ฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ การบ้าน การเมือง อุดมการณ์ ที่เป็นฝ่ายโลก เป็นเหตุและผลการอธิบาย องค์ความรู้เกี่ยวกับฝ่ายโลก เช่น สาระ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ และอธิบายศาสตร์อื่น ๆ เป็นต้น องค์ความรู้ด้านคติธรรม จะสะท้อนองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนทางศาสนา ส่วนใหญ่จะเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา เน้นในเรื่องคำสอนแนะแนวทางการใช้ชีวิต เปรียบเปรยอุปมาคติธรรม ชาดกนิทานธรรมมะ กล่าวถึง ความเกิดแก่ เจ็บตาย

สัจจะธรรมต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางคำสอนในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม องค์ความรู้ด้านกลอนลำหักมุม (ตลกโปกฮา) เป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดเพื่อความบันเทิง ประกอบการแสดง โดยใช้เทคนิควิธีการ ไหวพริบปฏิภาณที่หมอลำกลอนสอดแทรก ในเวลาแสดงเพื่อสร้างความครึกครื้น เป็นการสร้างบรรยากาศการแสดงให้มีความน่าสนใจและสนุกสนานแก่ผู้ฟัง องค์ความรู้ด้านทักษะการแสดง ประกอบไปด้วย ทักษะการพูด ทักษะการลำ ทักษะการพ้องประกอบ ทักษะการวางตัว ซึ่งทักษะเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นที่หมอลำกลอนต้องมีเพื่อนำเสนอให้มีความน่าสนใจและน่าเชื่อถือ ทักษะการพูดเป็นทักษะที่สำคัญเพราะเป็นการอธิบายเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดให้ไปในแนวเดียวกัน และสื่อสารให้ผู้ฟังหรือผู้ชมเข้าใจในองค์ความรู้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทักษะการลำเป็นทักษะอันเป็นพื้นฐานที่หมอลำกลอนได้เรียนรู้มาตามสำนักอาจารย์ รวมถึงการเรียงลำดับองค์ความรู้ที่นำเสนอ และประเภทขององค์ความรู้ที่จะสื่อสารให้ผู้ฟังได้เข้าใจและรูปแบบที่มีความน่าสนใจ ทักษะการพ้องเป็นทักษะที่หมอลำกลอนต้องฝึกฝนเป็นอย่างดีประกอบไปด้วยบทบาท ลีลา ท่าทาง ที่ใช้ในการแสดง มีความสอดคล้องร่วมกับองค์ความรู้ในเวลาถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความน่าสนใจและความสวยงาม สามารถที่จะดึงดูดใจผู้ฟังผู้ชมให้มีความสนใจ ทักษะการวางตัวหรือจรรยาบรรณ ต้องมีความอดทนอดกลั้นต่อสถานการณ์ด้านหน้าเวที รวมถึงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยสติและปัญญาไหวพริบ ตลอดจนแนวทางปฏิบัติระเบียบแบบแผนตามแนวทางของครูบาอาจารย์ที่ปฏิบัติสืบมา

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

หมอลำกลอนเป็นศิลปะการแสดงอันเป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่นอีสาน ซึ่งคนในสังคมท้องถิ่นให้การยอมรับ ว่าหมอลำกลอนเป็นผู้ทรงความรู้ ผู้รอบรู้ ที่ได้รับการฝึกฝนและสั่งสมองค์ความรู้ ทั้งในด้านคติโลก คติธรรม หักมุม(ตลกโปกฮา) ตลอดจนเป็นผู้ที่มีทักษะและนำเสนอองค์ความรู้ต่าง ๆ ผ่านบทบาทการแสดง ที่ถ่ายทอดออกสู่สังคมชุมชน ทั้งให้ความรู้และความบันเทิงควบคู่กันไป ตลอดจนเป็นปราชญ์แห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน รวมทั้งในการนำเสนอองค์ความรู้ผ่านการแสดงจะสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สุข ทุก ความต้องการ เห็นด้วย ต่อต้าน และยังอธิบายสภาพแวดล้อม ทรัพยากร สภาพสังคม ผลกระทบ ทั้งความรู้สึกลึกซึ้ง อุดมการณ์ ทัศนคติ แนวความคิด ผ่านกลอนลำอันเป็นเครื่องมือที่ใช้เป็นสื่อสารถ่ายทอดผ่านบทบาทการแสดง อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของหมอลำกลอน ตลอดจนวิธีการและแนวทางที่จะสื่อสารองค์ความรู้ในการแสดงให้มีความน่าสนใจ ทำให้เราได้อธิบายถึงอิทธิพลและบทบาทขององค์ความรู้ที่หมอลำกลอนใช้ในการสื่อสารในการแสดง เปรียบเสมือนอาวุธที่หมอลำกลอนนำไปใช้เพื่อให้เข้าถึงความพึงพอใจของคนในสังคมชุมชนอีสาน ทั้งที่ได้รับการว่าจ้างไปแสดง และรับเชิญไปนำเสนอองค์ความรู้ในงานต่าง ๆ ที่สะท้อนภาพลักษณ์และเอกลักษณ์ของสังคมภาคอีสาน ประกอบกับทั้งการให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ควบคู่กับความบันเทิงความไพเราะจากน้ำเสียง บทบาท ลีลา ทักษะ ที่สอดแทรกผ่านการแสดงที่มีความน่าสนใจและสามารถเข้าถึงผู้ฟังในสังคมชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง โดยหมอลำกลอนจะทำหน้าที่บรรยายสภาพแวดล้อม รวมถึงสิ่งต่าง ๆ ผ่านองค์ความรู้ที่มาเรียงร้อยเป็นบทกลอนลำและคำอธิบายในการแสดงได้อย่างน่าสนใจ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทักษะและประสบการณ์ของหมอลำกลอนแต่ละคนที่จะนำเสนอ จากที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้นหมอลำกลอนจึงมีบทบาทในสังคมอีสานสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ รวมทั้งทั้งสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็น

ความรู้สึกที่ได้รับผลกระทบทั้งที่เป็นประโยชน์และเสียผลประโยชน์ ทั้งด้านสังคม การเมือง สาธารณสุข วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ทศนคติ ค่านิยม แนวทางปฏิบัติ คติธรรม คำสอนต่าง ๆ ออกสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถกล่อมเกลาสังคมให้คล้อยตามได้ เป็นอย่างดีเป็นประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นที่มีคุณภาพและเป็นสื่อที่มีอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิด ของชาวอีสาน ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์จาวรณ ธรรมวัตร (2528) ได้ศึกษาบทบาทของหมอลำกลอน ในช่วงกึ่งศตวรรษที่มีอิทธิพลต่อชาวอีสานซึ่งผลการวิจัยพบว่า ในชาวภาคอีสานที่ใช้ภาษาถิ่นอีสาน ในการสื่อสารกัน โดยที่หมอลำมีบทบาทสำคัญอยู่ 2 อย่าง คือ บทบาทด้านการเป็นมหรสพหรือ เพื่อความบันเทิง และบทบาทด้านพิธีกรรม ความเชื่อ โดยที่หมอลำกลอนผู้คนในสังคมชาวอีสาน ให้การยอมรับว่าหมอลำกลอนสามารถสื่อสารหรือเล่าเลียงข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ไปสู่สังคม ได้เป็นอย่างดี เป็นผู้ที่มีทักษะและสั่งสมองค์ความรู้ไว้อย่างหลากหลาย และสามารถเข้าไปทำหน้าที่ เป็นกระบอกเสียงในการประชาสัมพันธ์เรื่องราวสาระความรู้ต่าง ๆ ให้กับชุมชน สังคมในภาคอีสาน เรื่อยมา เสี่ยม บึงไสย์ (2531) ได้ศึกษาบทบาทของลำกลอนในด้านเมือง พบว่า บทบาทของหมอลำ ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดของคนในท้องถิ่นและทำหน้าที่เป็นตัวประสานระหว่างรัฐบาล กับประชาชน ประชาชนกับประชาชน ซึ่งหมอลำกลอนที่เข้าไปมีบทบาทในด้านการเมืองนี้มักจะเป็น หมอลำกลอนที่มีภูมิปัญญาดี มีความสามารถสูง มีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่ยอมรับของสังคมและท้องถิ่น จัดเป็นปรมาจารย์ของหมอลำกลอน นอกจากนี้หมอลำกลอนยังทำหน้าที่สื่อสารทางการเมืองให้กับ หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับมวลชนและการพัฒนาประเทศ

ดังนั้น หมอลำกลอน จัดเป็นสื่อพื้นบาทที่มีบทบาทเป็นอย่างมากในการทำหน้าที่ เป็นสื่อสารมวลชนกับชาวภาคอีสาน ซึ่งหมอลำกลอนนอกจากจะให้ความบันเทิงแล้ว หมอลำกลอน ยังให้ทั้งข้อมูลความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจทั้งแบบตรง ๆ และใช้ทัศนะสื่อสารแบบทางอ้อมแก่ผู้ฟัง การให้ความรู้ในแบบที่ตรงไปตรงมา คือ การให้องค์ความรู้ ที่สะท้อนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติต่อกัน และกันในสังคมชุมชน ส่วนในทางอ้อม คือ การใช้หมอลำกลอนให้เป็นสื่อในให้ความรู้หรือการ แนะนำแนวทางสั่งสอน โดยแทรกคำสอนในพระพุทธศาสนา ค่านิยม และกฎเกณฑ์ในสังคมที่ควรปฏิบัติ และหมอลำกลอนเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ให้ความรู้และความบันเทิง เป็นสื่อในการบันทึก พฤติกรรมของคนในสังคม เป็นสื่อในการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ จาวรณ ธรรมวัตร (2528) ที่พบว่าบทบาทของหมอลำ ที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ และสร้างแนวความรู้ความคิดอันเป็นบรรทัดฐานทางสังคม เพื่อให้ผู้ฟัง มีความรู้ความเข้าใจหรือเห็นด้วยในทางการเมือง และความคิดเป็นเรื่องราวสื่อสารกับชาวบ้าน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิทธิศักดิ์ จำปาแดง (2548) ที่พบว่า หมอลำมีบทบาทในการแก้ปัญหาสังคม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชัยนาท มาเพ็ชร (2545) ที่พบว่า กลอนลำมีลักษณะการใช้คำ ที่พยายามสื่อความหมาย สื่อความรู้สึกนึกคิด สื่ออารมณ์ ทำให้ผู้ฟังมีความรู้ความเข้าใจหรือเห็นตาม จนเกิดความประทับใจ โดยที่กลอนลำนั้นมักจะสื่อสารเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ทั้งความเป็นอยู่ ของผู้คน โดยที่ผู้ประพันธ์ได้เชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นเพื่อให้ผู้ฟังได้เห็นถึงสิ่งที่บทกลอนลำ ได้สื่อความหมาย สามารถนำเอาวิถีชีวิตและนำสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาเรียงร้อย ประพันธ์เป็นกลอนลำเพื่อสะท้อนสิ่งต่าง ๆ ถ่ายทอดให้ผู้ฟังได้อย่างน่าสนใจและมีอิทธิพล ต่อแนวความคิดของชาวอีสาน ทั้งนี้องค์ความรู้ของหมอลำกลอนนั้น ถ้ามองตามทฤษฎีภูเขาน้ำแข็ง

ที่แบ่งความรู้ออกเป็น 2 ส่วน คือความรู้ชัดแจ้งและความรู้ฝังลึก ที่มีอยู่อย่างมากมาย โดยสามารถอธิบายได้ว่า และการสะท้อนองค์ความรู้ของหมอลำกลอนนั้น มักจะแฝงด้วยทัศนคติ ความรู้สึกนึกคิด ยิ่งถ้ามีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์มาก ก็จะสามารถสะท้อนบทบาท วิถีชีวิตของชาวอีสาน และสะท้อนองค์ความรู้ของผู้สังคมชุมชนได้ชัดเจนและเป็นอย่างดี ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญขององค์ความรู้ของหมอลำกลอน ว่าสามารถอธิบาย บรรยายสะท้อนวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ ของชาวอีสาน โดยการนำเสนอหรือสื่อสารผ่านบทบาทการแสดง เพื่อให้เข้าถึงผู้ฟังให้มีความรู้ความเข้าใจ และตลอดจนคิดตามเห็นตามในเรื่องราวสาระองค์ความรู้ของหมอลำกลอนที่นำเสนอ

บรรณานุกรม

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). *ภูมิปัญญาอีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- _____. (2526). หมอลำ. *วัฒนธรรมไทย*, 22(3), 49-54. มีนาคม 2526.
- _____. (2528). *บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ*. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2541). *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยนาถ มาเพ็ชร. (2545). *ภูมิปัญญาทางศิลปศิลป์ของหมอลำ ป.ฉลายน้อย*. (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ). มหาวิทยาลัยขอนแก่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- นนท์ พลาวัน. (2550). *หมอลำอีสาน*. เครือข่ายประชาชนภาคอีสาน
- ปรีชา พิณทอง. (2528). *ไขภาพอดีตโบราณอีสาน*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.
- พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรางกูร, และอลงกรณ์ อรรคแสง. (2561). จิตวิญญาณหมอลำกลอนสู่ความเชื่อทางการเมืองของท้องถิ่นอีสาน. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 8(2), 71-84. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jopag/article/view/147142/108411>
- พิศณุพงศ์ ศรีศากยวรางกูร. (2560). *การสื่อสารทางการเมืองของหมอลำกลอนในยุครัฐบาลทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พรศิริ ศรีระพิมพ์. (2551). *การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้านการแสดงหมอลำผญาจังหวัดมุกดาหาร เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ราตรีศรีวิไล บงลิตพิพร. (2544). *สุนทรียภาพในกลอนลำของหมอลำ: องค์ประกอบปัจจัยเกื้อหนุนในการสร้างสรรค์*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศิริวรรณ วิทยามาลา. (2532). *หมอลำผีฟ้า*. (ดุริยนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สิทธิศักดิ์ จำปาแดง. (2548). *บทบาทของหมอลำในการแก้ไขปัญหาสังคม*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2532). *วรรณกรรมและหมอลำ: ภาพสะท้อนชีวิตอีสาน*. ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน. หน้า (168-209) กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สุภณ สมจิตรศรีปัญญา. (2536). *ฮัตถิยสอง คองสิบลี่ จากต้นฉบับใบลาน*. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการไทยคดีวิชาการ 35. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์.
- เส่งี่ยม บึงไธย์. (2531). *บทบาทของลำกลอนในด้านการเมือง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บทสัมภาษณ์

- หมอลำกฤษณา บุญแสน. (26 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำจำนง ฤาชา. (26 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำบุญเรือง วรวัตร. (26 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำสุวรรณ บัวนา. (13 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำละเอียด ดาวอุดร. (26 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]
- หมอลำอ่อนสี ธีรรัตน์. (13 ธันวาคม 2564). [บทสัมภาษณ์]